

DE BEVRIJDING VAN ACHTERHOEK EN LIEMERS

IN NOVEMBER 1813

door

Paul van Lunteren

De nederlaag van Napoleon in de Volkerenslag bij Leipzig (16-19 oktober 1813) bracht het realistische beeld van een bevrijding van de Franse overheersing een stuk dichterbij. Hoewel de geallieerde legers van Oostenrijk, Pruisen, Rusland en Zweden bij Leipzig getalsmatig meer verliezen hadden geleden, was hun overwinning vooral van tactisch belang. Napoleon zag zich namelijk genoodzaakt om met zijn resterende 100.000 soldaten – hij had er ongeveer 50.000 verloren – het huidige Duitsland te verlaten en zich terug te trekken op de grenzen van het Franse keizerrijk¹.

Inleiding

Het besluit van Napoleon had geen betrekking op het huidige Nederland, omdat deze streek indertijd een integraal deel uitmaakte van het Franse Keizerrijk. Sinds 1810 was er geen sprake meer van een vazalstaat, zoals de Bataafse Republiek of het Koninkrijk Holland waren geweest. Vanaf 1810 waren de Waddeneilanden de noordgrens van het machtige rijk van Napoleon. De geallieerde legers mochten van de kleine keizer pertinent geen stap zetten binnen de grenzen van Frankrijk, dus ook niet in de Achterhoek en de Liemers. Een verzwakking van de verdediging in het noorden van het keizerrijk zou overigens ook een potentieel gevaar van de Britten kunnen uitlokken. Napoleon vreesde dat Londen zijn (militaire) invloed in de lage landen wilde versterken.²

Na de inname van de stad Leipzig op 19 oktober 1813 namen de geallieerden een paar dagen rust om de gebeurtenissen van de voorgaande weken te evalueren en nieuwe vervolgstappen uit te stippen. De gecombineerde legerleiding besloot de achtervolging met drie legers in te zetten om zodoende optimaal resultaat uit de overwinning bij Leipzig te halen.

Het Boheemse leger onder aanvoering van de Oostenrijker Karl von Schwarzenberg zou naar het zuiden afzakken en via Württemberg en Zwitserland Frankrijk binnenvielen. Het Silezische Leger, onder leiding van de Pruis Gebhard von Blücher, had als taak langs Straatsburg naar Parijs op te trekken. Een zogenoemd Noordelijk Leger – soms ook Leger van het Noorden genoemd – bestaande uit Pruisen, Russen en Zweden, totaal 80.000 man kreeg de taak om de voormalige westelijke gewesten van Pruisen, die tot 1807 aan genoemd land hadden toebehoord, te veroveren en daarbij door te stoten naar de noordelijke provincies van het Franse keizerrijk. Aan het hoofd van dit leger stond de Zweedse kroonprins Jean-Baptiste Bernadotte. Het was dit leger dat door de Achterhoek en de Liemers zou optrekken.

Het eerste contact met de bevrijders

Het dorp Winterswijk heeft de eer in november 1813 één van de eerste Achterhoekse plaatsen te zijn geweest, die door soldaten van het Noordelijke Leger werd bevrijd. Dit gebeurde op zondag 14 november omstreeks 11.00 uur. In de Jacobskerk was de dominee nog bezig met zijn

preek, toen hij gedwongen werd om deze af te breken. Het gerucht dat het dorp bevrijd werd door de Pruisen was op een of andere manier de kerk binnengedrongen, waarop de kerkgangers naar buiten stoven om langs de straat de soldaten te begroeten. Vier Pruisische huzaren waren vanuit oostelijke richting via de Ratumseweg het dorp binnen komen rijden: *'De blinkende wapenuitrusting der Pruisische ruiters stak scherp af tegen de zwarte kleedij der kerkgangers, die al zwaaiend met hoeden en handen de reddende herauten omstuwden en begroetten. 't Was één gejuich en gejubel, één blijde kreet van verlossing en vreugde, die deden zien, hoezeer die kalme gelatenheid der laatste jaren slechts droevige schijn was geweest.'* 3

Na deze dag heeft er in Winterswijk geen noemenswaardige gebeurtenis plaatsgevonden. Toch had deze niet erg spectaculaire bevrijding wel een dusdanige indruk achtergelaten, dat Lubbert Derk Kobus, schoolmeester in het buurtschap Brinkheurne, ter ere ervan een heus feestlied schreef. Het lied, dat uit vijf coupletten bestaat, werd vermoedelijk gezongen op de melodie van het Wilhelmus en is waarschijnlijk voor het eerst op één van de zogenoemde 'vreugdefeesten' in 1814 ter ere van Nederlands onafhankelijkheid opgedragen. Hoe het ook zij, het lied is sowieso in de jaren tien van de negentiende eeuw gezongen en werd gedurende de negentiende eeuw bij jubilea omtrent de vrijmaking telkens ter berde gebracht. Hieronder volgen het eerste en vierde couplet:

*'t Was op den dag des Heeren
Als men zat in de kerk,
Den 14en November,
Te luistren naar Gods werk:
Vier Pruisische Huzaren,
Die namen ons Winterswik in;*

*Dat was naar ons begeeren
En recht naar onzen zin.*

*Wij roepen: "Oranje Boven".
Al in ons Winterswik;
Wij doen het al blijmoedig
En dragen 't Oranjestrik,
Ter eere van Prins Willem
De zesde van ons land,
Aan wien wij ons verbinden
En geven hem de hand.'* 4

Eén dag na Winterswijks bevrijding volgde die van Eibergen. In dit dorp werkte indertijd Gerrit ter Braak, overgrootvader van de bekende Nederlandse literator Menno ter Braak, als onderwijzer. Hij gaf hier les in de Franse taal, maar werkte ook op het bureau van de *maire* (burgemeester). In de vroege morgen van 15 november, rond de klok van 9.00 uur, was Ter Braak op het bureau aanwezig, toen hij ineens ruiters in de straat hoorde. Het waren drie Pruisische huzaren die halt hielden voor de *mairie* en aan, de inmiddels naar buiten gelopen, Ter Braak vroegen waar de burgemeester was. Ter Braak antwoordde dat *maire* Pieter R.J.W. van Heeckeren op dat moment niet in Eibergen aanwezig was, omdat hij een aantal dagen tevoren naar zijn huis in Lochem was vertrokken en spoedig weer terug zou keren. De Pruisen namen geen genoegen met dit antwoord en ontboden de adjunct-*maire*. Aan hem stelden ze wederom dezelfde vraag en informeerden tevens naar de aanwezigheid van Franse eenheden in de omgeving. *Adjunct-maire* Hagens bevestigde de afwezigheid van Van Heeckeren en verzekerde de geallieerden ervan dat er in de wijde omgeving van Franse militaire aanwezigheid geen sprake was. Aansluitend bood hij de Pruisen een maaltijd aan en bracht daarbij een toast uit op de Pruisische koning Frederik Willem III. In de vroege middag vertrokken de huzaren weer in de richting van Borculo⁵.

De 'bevrijding' van Eibergen illustreert de novembermaand 1813. De aanwezigheid van de Liemers oostelijke dorp en Eibergen mate voor Eibergen steden kreeg aantallen Pruisen grenzen maakte dat beide steden het Derde Rijk opmars ha maakte om

Portret van
hebber van

Leger en
generaal
(1755-1818)
Von Bülow
op 16 febr.
indruk

De 'bevrijdingen' van Winterswijk en Eibergen illustreren maar al te goed dat in november 1813 de Franse, militaire aanwezigheid in de Achterhoek niet overal merkbaar was. Hetzelfde gold ook voor de Liemers. Medio november werd het oostelijke deel van de Achterhoek op dezelfde wijze bevrijd waarop Winterswijk en Eibergen werden. Dit gold in mindere mate voor Doetinchem en Doesburg. Deze steden kregen in 1813 te maken met forse aantallen Pruisen, die door hun gemeentegrenzen marcheerden. Reden hiervoor was dat beide steden langs de route lagen, dat het Derde Pruisische Legerkorps voor zijn opmars had uitgekozen. Dit legerkorps maakte onderdeel uit van het Noordelijke

Portret van Friedrich Wilhelm von Bülow; bevelhebber van het Derde Pruisische Legerkorps

Leger en werd aangevoerd door luitenant-generaal Friedrich Wilhelm von Bülow (1755-1816).

Von Bülow werd geboren in Falkenberg op 16 februari 1755 en had in 1813 al een indrukwekkende militaire carrière achter

de rug. Zo was hij in 1793 adjudant van de Pruisische prins Louis Ferdinand en nam als zodanig deel aan de veldtocht tegen Frankrijk in 1793-1794. In 1806, ten tijde van de Vierde Coalitieoorlog, stond hij aan het hoofd van de 2de Oost-Pruisische Fusilierbrigade en streed in 1807, zonder resultaten te boeken, tegen de Franse eenheden bij Waltersdorf en Danzig. Tussen 1808 en 1811 was hij generaal-majoor in Oost-Pruisen. Begin 1813 sloot hij zich aan bij de staf van de Pruisische generaal J.D.L. Yorck, die een belangrijke rol had gespeeld in het uiteindelijk tot stand gekomen bondgenootschap tussen Pruisen en Rusland in de Vrede van Kalisz op 28 februari 1813. Later in het jaar 1813 was Von Bülow uiterst succesvol in zijn aanvallen bij Mökern, Halle en Luckau. Door zijn optreden bij de laatstgenoemde plaats voorkwam hij dat de Franse legers van maarschalk Charles-Nicolas Oudinot Berlijn konden bezetten. Op 23 augustus 1813 vocht hij, samen met de Zweedse kroonprins Bernadotte, tegen Oudinots troepen bij het plaatsje Großbeeren en op 6 september bij Dennewitz tegen de eenheden van de Franse maarschalk Michel Ney. Ook deze keren stopte Von Bülow de pogingen van de Fransen om de Pruisische hoofdstad in bezit te nemen. Als dank voor zijn grote overwinning bij Dennewitz, werd de Pruisische bevelhebber in de adelstand geheven en vanaf toen genoemd als graaf Von Dennewitz⁶.

Het Derde Pruisische Legerkorps bestond uit drie infanteriebrigades, een cavalerie- en artilleriereserve plus een aantal toegevoegde Russische eenheden (twee kozakkenregimenten en twee batterijen artillerie). Het korps was op 22 oktober van het slagveld bij Leipzig richting het westen getrokken en arriveerde via Muhlhausen, Hameln en Bielefeld op 14 november in de stad Münster, waar ze een drietal dagen rust hield om bij te komen van de lange tochten⁷.

Vanuit Münster trokken ze op de 17^e november richting Borken en Bocholt. Vanuit die plaatsen marcheerden ze verder naar de Achterhoek. De voorhoede van het korps werd geleid door luitenant-generaal Joachim von Oppen. Op 22 november staken zijn eenheden bij het dorp Dinxperlo de grens over, waar ze tevens overnachtten. De volgende dag trok Von Oppen met zijn manschappen verder en kwam via Silvolde en Gaanderen aan in Doetinchem. In de laatstgenoemde plaats liet de Pruisische bevelhebber burgemeester E.J. Planten, in aanwezigheid van verschillende autoriteiten en een deel der burgerij, een bekendmaking voorlezen, welke door Von Bülow in Münster was opgesteld en ook op papier onder de bevolking werd verspreid⁶. Deze bekendmaking hield de volgende tekst in:

'De Voorzienigheid heeft de wapenen van onze monarchen met voorspoed gekroond, en het grootte verbond van Europa's vrije volken heeft de magt van den bloeddorstigen dwingeland Napoleon thans voor de tweede maal vernietigd. Duitsland heeft reeds de kluisters verbroken, waaronder het welvaart en geluk verliezen moest.

Ook voor u, Hollanders, die reeds vroeger dan wij, de onderdrukking wederstreefde en het slaafsche juk reeds vroeger hebt afgeschud, slaat het uur der verlossing van eene onderdrukking die, buiten Ul. schuld door een ongelukkig noodlot, u met vele anderen tevens ten deele viel.

De vereenigde armée, die, onder den waardigen opvolger van den grooten Gustaaf Adolf, in het noorden van Duitschland de zege bevocht, treedt thans op uwe grenzen, en vermaant u dat voorbeeld te volgen, waarmede uwe vrienden en broeders in geheel Duitschland u zijn voorgegaan.

Het Pruisische korps onder mijne bevelen, dat een gedeelte van gezegde armée uitmaakt, reikt u de medewerkende hand ter verlossing en tot herstel uwer oude wel-

vaart. Zoodra gij verlost zijt, zal dezelve spoedig wederom bloeijen en uwe vlaggen zullen in alle zeeën en werelddelen wederom geëerbiedigd worden.

Vertrouwt op ons; wij hebben uw vertrouwen reeds vroeger verdiend, en wij zullen ook thans aan hetzelfde beantwoorden. Wij zullen de gestrengste krijgstuicht in acht nemen en uwe bevrijding alleen bedoelen. Wij naderen u echter ook, opregte, deugdzame, brave, oude naburen en vrienden, met het vertrouwen op uwe medewerking tot spoedige voltooiing van dit groote werk, dat, bij vereenigde pogingen, niet meer twijfelachtig zijn kan.

Gedraagt u waardig uwer groote voorouderen; stelt u, gelijk zij, krachtig aan onze zijde, onder de banieren, welke voor vrijheid en regt waaijen, en laten uwe tijdgenooten op nieuw den moed en de standvastigheid der oude Bataafsche legioenen, in de gevechten voor eene regtvaardige zaak, bewonderen.⁹

VON OPPEN,
KÖNIGL. PREUSS. GENERAL LIEUTENANT DER CAVALLERIE.

Portret van Joachim Friedrich Wilhelm von Oppen; commandant van de cavalieresreserve van het Derde Pruisische Legerkorps.

Von Oppen's brigade van 4000 man werd op 23 september 1813 bij Doesburg ingesloten door de Franse brigades van generaal Krafft en de 4^e brigade van generaal de la Roche. Dit hield de Pruisische brigades telde verblijven iede chem. Dit hield elkaar Doetinchem. Als we be het jaar 1813 inwoners telde de Pruisen voe dan een verduft ners¹⁰.

Tot begin de Pruisische aparte groepen 'Langer dan e der verschill niet geduurd, regeld plaats, z de voorraden t geheel waren u. Waarom kozen voor een mars hiervoor is een ding van dit a delijke Leger o noordelijke prö zerrijk te bevrij burg werden al het Graafschap langs de opma Utrecht. Het is lijk dat de twee in de bevoorrad Pruisische oper Van Franse zijc aan Doetinchen aan Doesburg. een militair-st de kleine Hanz gangsmogelijk belangrijke schi

Von Oppens voorhoede trok verder richting Doesburg en werd gevolgd door de 6e brigade van generaal-majoor August von Krafft en de 4e brigade van generaal-majoor August (?) Von Thümen. Deze twee brigades telden samen 4850 soldaten en verbleven ieder apart één nacht in Doetinchem. Dit hield in dat twee nachten achter elkaar Doetinchems ingezetenen onderdak moesten bieden aan ongeveer 2425 soldaten. Als we bedenken dat Doetinchem in het jaar 1813 een totaal aantal van 1845 inwoners telde, betekende het verblijf van de Pruisen voor de stad Doetinchem meer dan een verdubbeling van het aantal bewoners¹⁰.

Tot begin december zou het volledige Derde Pruisische Legerkorps, weliswaar in aparte groepen, in Doetinchem verblijven. *'Langer dan eene nacht heeft het verblijf der verschillende afdeelingen gewoonlijk niet geduurd, maar fourageering had geregeld plaats, zoodat op het eind van 1813 de voorraden te Doetinchem en omgeving geheel waren uitgeput*¹¹.

Waarom kozen de Pruisische bevelhebbers voor een mars door Doetinchem? De reden hiervoor is eenvoudig. Zoals uit de inleiding van dit artikel bleek, had het Noordelijke Leger onder andere als doel om de noordelijke provincies van het Franse Keizerrijk te bevrijden. Doetinchem en Doesburg werden als belangrijke rustpunten in het Graafschap gezien. Beide steden lagen langs de opmarsroute richting Arnhem en Utrecht. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de twee plaatsen van belang waren in de bevoorrading en coördinatie van de Pruisische operaties.

Van Franse zijde werd geen grote waarde aan Doetinchem toegeschreven, maar wel aan Doesburg. In hun ogen was Doesburg een militair-strategische locatie, omdat de kleine Hanzestad met zijn goede overgangsmogelijkheden over de IJssel een belangrijke schakel vormde in het verkeer

tussen Arnhem en Münster. Daarnaast maakte het deel uit van een reeks van steden die van belang waren voor de zogenoemde 'Ijssellinie', namelijk Zwolle, Deventer, Zutphen, Doesburg en Arnhem. Medio november 1813 waren zestig tot tachtig Franse soldaten, die een vooruitgeschoven observatiepost voor het garnizoen in Arnhem vormden, in Doesburg gelegerd. Klaarblijkelijk kon of wilde deze eenheid geen krachtige vuist tegen de Pruisen maken, want al snel viel Doesburg in handen van de geallieerden. In de nacht van 18 op 19 november verschenen Pruisische cavaleristen en Russische kozakken voor de vesting, die zonder al teveel moeite via de Meypoort de stad binnen trokken. De kleine Franse bezettingsmacht liep bij binnenkomst van de ruiters over naar geallieerde zijde. Tot welk legerkorps deze ruitery moet hebben behoord is niet met zekerheid te zeggen. Het zou kunnen dat het hier om een voorhoede van Von Bülow's korps handelt, die dan een andere route heeft gevolgd dan de geijkte opmarsroute van het korps zelf¹².

De Franse reacties op de geallieerde manoeuvres

Voor de Franse aanvoerders in de diverse plaatsen was het ondoenlijk om een helder beeld van het geallieerde leger te krijgen. Onder de soldaten en de burgerbevolking gonsde het in die dagen van de geruchten. Zo was het in Zutphen op vrijdag 12 november het nieuws van de dag dat een aantal kozakken in de buurt van Deventer gesignaleerd zouden zijn. Een dag later werd dit gerucht versterkt door de bevestiging dat kozakken zich in Bathmen hadden vertoond.

Op dat moment was in Zutphen een klein garnizoen van 300 man gelegerd. Het waren voornamelijk douaniers, dragonders en recentelijk in dienst getreden soldaten, die werden aangevoerd door de Franse kapi-

tein Latour. Laatstgenoemde besloot, naar aanleiding van de vele gonzende nieuwsberichten, om over te gaan tot actie. Hij stuurde luitenant Guillegot met diens dragonders erop uit om in de nabijheid van Deventer en Bathmen te verifiëren wat er allemaal wel of niet klopte van de vermeende, geallieerde aanwezigheid. Nabij het dorp Gorssel, in de omgeving van huize Dordt op het landgoed 't Joppe, werden de dragonders in een Russische hinderlaag gelokt en uitgeschakeld. Slechts een wachmeester [sergeant bij de cavalerie] kon aan de Russen ontsnappen en keerde in de avond, zonder zijn paard, terug in Zutphen¹³.

Op woensdag 17 november 1813 verschenen kozakken, onder aanvoering van de Nederlandse majoor jhr. M.A.J. van Brakell, bij Warnsveld, waarna ze de overgave van de stad Zutphen opeisten. Kapitein Latour weigerde aan dit verzoek gehoor te geven, ondanks de pogingen van *maire* W.R. Op ten Noort om hiermee toch in te stemmen. Een militaire confrontatie werd door deze opstelling van Latour dan ook waarschijnlijker. Echter, op 19 november verlieten de kozakken Warnsveld weer, alhoewel ze wel in de nabijheid van de stad bleven rondtrekken. De directe bedreiging tot een aanval was hiermee verdwenen, maar toch richtte *maire* Op ten Noort zich middels een publicatie tot de Zutphense bevolking. Hij riep hen op zich, in geval van een nieuwe dreiging of zelfs aanval, rustig te gedragen:

'De Maire der stad Zutphen, overwegende het belang der goede burgerij en alles willende toebrengen tot behoud van rust en veiligheid van personen en goederen, maant bij dezen elk aan om zich in alle voorkomende gevallen stil en gerust te houden, geen atroupementen te doen welke door de gewapende Burgermagt en de politie zal geweerd worden – tot welke

aanmaning de maire zich verplicht rekent uit hoofde de ondervinding van de twee vorige dagen hem heeft doen zien, dat elk zich van huis begeeft en zich zelve bloodsteld aan gevaren en ongelukken, het geen hij vurig wenscht te verhoeden als niets meer ter harten hebbende dan het welzijn van de stad en burgerij.

*De Maire voorn.
W.R. Op ten Noort*

Zutphen was niet de enige plaats waarover de Fransen zich op die vrijdag 19 november zorgen moesten maken. In Arnhem, de hoofdstad van het departement van den Boven-IJssel, reageerde divisiegeneraal François-Pierre Amey (1768-1850) bij het horen van het verlies van Doesburg woedend en beval tot de onmiddellijke herovering ervan. Zodoende vertrok in de late avond van maandag 22 november een afdeling Fransen onder aanvoering van kapitein Emmerich vanuit Arnhem met het doel om Doesburg in te nemen. De groep stak via het Lathumse veer de IJssel over, waarna ze in de vroege morgen van de 23^e november zonder een schot te lossen Doesburg innamen. De weinige geallieerde soldaten hadden Doesburg, bij het zien naderen van de Fransen, verlaten en waren teruggevallen op Doetinchem¹⁵. Volgens de schrijver H. Kerckamp begonnen de Fransen na de inname met een grootse plunderingactie:

'De arme inwoners moesten het nu ontgelden. Wraakzuchtig en woedend gingen de heroveraars aan het plunderen; het plaveisel werd gekleurd met het bloed der burgerij. De woede van de Fransen steeg ten top, toen ze de oranjekleuren zagen, die na de komst der Kozakken hier en daar aan de huizen waren aangebracht. Ze sloegen alles kort en klein, eisten geld en kostbaarheden, en dreigden de stad in brand te steken. Mevrouw Ketjen, de weldoenster der

Doesburgse armen, hun barbaarsheid

Op diezelfde 23^e november
Von Oppens strijd
Bij het aanhoren van
van Doesburg, beva
kelijk een tegenaar
perspectief behoord
tot een schakel die
hun operaties. Net z
ten ook de Pruisen
steden langs de IJss
Zutphen, Doesburg
ste vier steden lager
de IJssel en konden
niet alleen de noodz
leveren, maar event
bruikt voor een ver
de Franse legers een
vanuit de Veluwe zo
Nog tijdens de opr
richting Borken en
Oppen en Von Bülow
kozakken onder aan
raals Alexander von
1844) en Alexander
1857) Zwolle hadden
in de rij. Een geallie
Doesburg was dus v
Daar kwam nog een
in Doetinchem door
rij werd ingelicht ov
van de Fransen in De
gewezen dat de stad
garnizoen, makkelijke
feit dat de Fransen i
schikten over een en
vermoedelijk ook een
in de afweging tot het
van Doesburg¹⁷.
leggen het einde van d
ber) stonden de Pruis
Doesburg. De meeste
vonden zich toen, sle
wezig, nog in de hui

Doesburgse armen, viel als slachtoffer van hun barbaarsheid¹⁶.

Op diezelfde 23^e november arriveerde ook Von Oppens strijdmacht in Doetinchem. Bij het aanhoren van de Franse herovering van Doesburg, beval Von Oppen ogenblikkelijk een tegenaanval. Vanuit Pruisisch perspectief behoorde Doesburg eveneens tot een schakel die van belang was voor hun operaties. Net zoals de Fransen hechtten ook de Pruisen grote waarde aan de steden langs de IJssel: Zwolle, Deventer, Zutphen, Doesburg en Arnhem. De eerste vier steden lagen allen ten oosten van de IJssel en konden, gezien hun omvang, niet alleen de noodzakelijke bevoorrading leveren, maar eventueel ook worden gebruikt voor een verdedigende rol, indien de Franse legers een krachtige tegenaanval vanuit de Veluwe zouden inzetten.

Nog tijdens de opmars vanuit Münster richting Borken en Bocholt, hadden Von Oppen en Von Bülow al vernomen dat de kozakken onder aanvoering van de generaal Alexander von Benckendorff (1783-1844) en Alexander Czernitschew (1779-1857) Zwolle hadden ingenomen, de eerste in de rij. Een geallieerde verovering van Doesburg was dus van grote importantie. Daar kwam nog eens bij dat Von Oppen in Doetinchem door de plaatselijke burgerij werd ingelicht over de zwakke positie van de Fransen in Doesburg en erop werd gewezen dat de stad, vanwege het kleine garnizoen, makkelijk in te nemen was. Het feit dat de Fransen in Doesburg niet beschikten over een enkel artilleriestuk, zal vermoedelijk ook een rol hebben gespeeld in de afweging tot het wel of niet aanvallen van Doesburg.¹⁷

Tegen het einde van de middag (23 november) stonden de Pruisen dan ook weer voor Doesburg. De meeste Franse soldaten bevonden zich toen, slechts enkele uren aanwezig, nog in de huizen, bezig met ofwel

het roven van eigendom ofwel het drinken van alcohol¹⁶. De Pruisen stelden een kanon op de dijk buiten de stad en stuurden een geblinddoekte onderhandelaar naar binnen om de overgave van de stad op te eisen. Deze werd door kapitein Emmerich niet verleend, omdat hij rekende op meer versterkingen vanuit Arnhem.

Nadat de eis tot overgave niet ingewilligd werd, vuurde het opgestelde Pruisische kanon het eerste schot. De Franse soldaten, waarvan de meesten dronken waren, verzamelden zich snel op de markt naast de Martinikerk. Vanaf die plek begaven zij zich naar de Meypoort aan de oostzijde van de stad. Vanwege de artilleriebeschieting kon men zich niet begeven op de wallen en moest een stelling vlak achter de Meypoort worden gekozen. Ondanks vuur vanuit de poort, slaagde een aantal Pruisen erin om ladders tegen de opgehaalde brug te plaatsen en de brug neer te halen. Daarop stormden de Pruisen de stad binnen. De Fransen stelden zich in formatie op en vuurden een aantal salvo's af, maar het lukte ze niet om de grote overmacht van de Pruisen tegen te houden. Pruisische cavalerie en jagers slaagden erin de Fransen voor zich uit te drijven. Aan het begin van de Meypoortstraat betrokken de Fransen een nieuwe stelling, waarna er een hevig vuurgevecht ontstond.

De geallieerde druk op de Franse verdediging werd echter te groot. Het merendeel van de Franse soldaten sloeg op de vlucht en verliet de stad aan de zuidzijde via de Ooypoort. Een kleiner deel trok zich terug via de Koepoortstraat, waar aan het eind daarvan een carré werd gevormd en een aantal minuten de Pruisen felle weerstand werd geboden. Aanvallen van Pruisische dragonders werd de verdedigers hier uiteindelijk fataal. Het resterende deel van de Fransen in deze straat trok zich door de Koepoort terug en trachtte door het overzwemmen van de IJssel in veiligheid te ge-

raken. Slechts enkelingen zouden de waarden aan de overzijde bereiken, daar de meesten verdronken of in hun vlucht door de Pruisen in de rug werden geschoten. Uiteindelijk kostte deze Slag om Doesburg op de 23^e november tachtig Franse levens, terwijl de Pruisen dertig gesneuvelden telden. Burgerslachtoffers zijn er tijdens deze slag niet gevallen. Wel is een Doesburgs ingezetene, de heer Van der Hart Aberson, door een kogel in zijn hand getroffen toen hij als gids voor de Pruisen optrad. De Franse kapitein Emmerich werd gevangen genomen en in krijgsgevangenschap naar Pruisen afgevoerd¹⁹.

Zutphen belegerd

Nadat de Pruisen Doesburg veroverd hadden, werd een kleine eenheid van vijftien soldaten, onder aanvoering van een officier, ter uitvoering van verkenningsstaken naar het zuidwesten gedirigeerd. Langs de Lathumse Plas optrekkende, bereikten deze soldaten in de ochtend van woensdag 24 november het Westervoortse veer. Op verzoek van een Pruisische officier had de burgemeester van Duiven, J.W. Koch, op 23 november een gids en enige karren ter beschikking gesteld, die door de Pruisen werden aangewend voor het oversteken van de IJssel. De Pruisen namen posities in de Pleij in, waar ze zich schuilhielden voor het Franse garnizoen in Arnhem.

Aan het lage aantal soldaten kunnen we opmaken dat de Liemers geen gebied van militaire betekenis is geweest in november 1813 en ook niet als zodanig werd gezien. Hier is het Derde Pruisische Legerkorps dan ook niet langsgetrokken. De route over Doetinchem en Doesburg maakte de Liemers tot een zijtoneel van de operaties²⁰.

Zutphen daarentegen was geen zijtoneel, maar op diezelfde woensdag 24 november hét doel voor de geallieerden. Een dag tevoren was in deze stad, als gevolg van

het verlies van Doesburg, door *maire* Op ten Noort de staat van beleg afgekondigd. Hij deed dit wederom in de vorm van een publicatie, die door de hele IJsselstad werd verspreid:

*'De Maire van Zutphen brengt hiermede ter kennis van de Ingezeetenen dat volgens bij hem ontvangen order de Stad in staat van beleg is gesteld - dat uit hoofde van die bepaling de politie aan den Commandant der Stad is overgegaan - [...] Wordende bij dezen namens gemelde Commandant elk en een iegelijk ten strengsten verboden om in cas van alarm of aanval buiten hunne huizen of op de wallen te komen [...].'*²¹

In de morgen van 24 november zetten de Pruisen en Russen plotseling de aanval in. Na de verovering van Doesburg de middag tevoren, waren Pruisische eenheden richting het noorden gedirigeerd met de opdracht Zutphen te veroveren zodat de steden aan de IJssel allen in geallieerde handen zouden zijn²².

De Pruisen begonnen hun aanval aan de oostzijde van de stad tegen de Laarpoort. Bij een brug werden twee Franse wachters door Pruisische jagers gedood en in het water geworpen. De Fransen deden hierop een succesvolle uitval, waarbij ze de Pruisen niet alleen de schrik aanjaagden maar ook veel gesneuvelden toebachten. De Pruisen trokken zich hierop terug, terwijl de Fransen terugkeerden naar de stad.

In het begin van de middag keerden de Pruisen weer terug. Nu kregen ze artilleriesteun van de westzijde van de IJssel. Op de Kanonsdijk was een halve Pruisische batterij veldartillerie onder bevel van luitenant Liebermann opgesteld, die vuurde op de markt en omgeving. Grote schade ondervond Zutphen van dit bombardement niet. Slechts in een paar huizen vielen granaten binnen, maar daarbij kwamen geen

ingezetene
Om 14.00
onderhand
verzoek te
zoek een
was dit d
eerden La
van de sta
Noort een
maar laat
Pruisische
weer en
ment herv
noordzijde
artillerie g
De situati
van Zutph
den opgen
volksopsta
en stuurde
derhandela
ter werd a
om den pa
Pruisische
kwamen ze
aan onder
denken, [...]
binnen en
geschaard
4000 man
vrijwel alle
Broederenk
ze op transp

Tot besluit
Resumeren
voor het ov
en de Liem
naar Nede
1813 niet e
een grote u
gehad. De r

ingezetenen om het leven.

Om 14.00 uur meldden twee Pruisische onderhandelaars zich voor de stad met het verzoek tot overgave. Na het eerdere verzoek een week eerder door de kozakken, was dit dus de tweede keer dat de geallieerden Latour verzochten om de overgave van de stad. Opnieuw deed *maire* Op ten Noort een poging om Latour te overreden, maar laatstgenoemde bleef weigeren. De Pruisische onderhandelaars vertrokken weer en om 15.00 werd het bombardement hervat. Nu werd echter ook vanaf de noordzijde, in de Marsch, door Pruisische artillerie geschoten.

De situatie werd ernstiger; bedreigingen van Zutphenaren jegens de Fransen werden opgemerkt. Latour vreesde voor een volksopstand van de Zutphense burgerij en stuurde nu uit eigen beweging een onderhandelaar naar buiten. *'Nauwelijks echter werd de buiten-Marschpoort geopend om den parlementair er uit te laten, of de Pruisische Uhlanen, die uit de Marsch op kwamen zetten, stormden de poort binnen; aan onderhandelen viel dus niet meer te denken, [...] de Pruisische troepen rukten binnen en stonden om 5 uur op de markt geschaard, [...] alles te zamen ongeveer 4000 man.'* De Franse soldaten werden vrijwel allen gevangengenomen en naar de Broederenkerk overgebracht. Later werden ze op transport naar Duitsland gezet²³.

Tot besluit

Resumerend kunnen we constateren dat voor het overgrote deel van de Achterhoek en de Liemers de omwenteling van Frans naar Nederlands bestuur in november 1813 niet een gebeurtenis is geweest, die een grote uitwerking op de bevolking heeft gehad. De meeste bewoners van de steden

en dorpen in deze streken zagen hooguit enkele geallieerde ruiters of infanteristen door hun woonplaatsen trekken. Het is zelfs de vraag of er wel geallieerden in elk dorp zijn geweest!

Steden als Doesburg en Doetinchem kregen echter wel veel mee van het geallieerde najaarsoffensief, dat door onder andere het Derde Pruisische Legerkorps werd ingezet. Vanwege het feit dat dit legerkorps de oude weg langs Doetinchem en Doesburg naar het westen had gekozen, trokken hier grote colonnes Pruisen langs. Voor de Fransen was Doesburg om die reden dan ook een strategisch punt, omdat het de doormarsroute van de Pruisen had kunnen blokkeren. Ook de stad Zutphen was van belang, maar niet zozeer voor de marsroute. Zutphen was enkel van belang omdat deze stad deel uitmaakte van de schakel van steden die aan de IJssel lagen: Zwolle, Deventer, Zutphen, Doesburg en Arnhem. Daarom was het voor de Pruisen noodzakelijk om ook Zutphen te veroveren.

De Pruisische legers trokken na hun opmars door de Achterhoek verder richting het westen en droegen bij aan de definitieve ontmanteling van het Franse bestuur over de Lage Landen. Samen met het departement Monden van den IJssel (de huidige provincie Overijssel) was de Achterhoek het eerste gebied dat in aanraking kwam met de bevrijdende, geallieerde legers.

Ondanks het besef dat in de rest van Nederland na die novembermaand nog heftiger gestreden zou worden om Franse, militaire bolwerken, is het feit dat de Achterhoek als één van de eerste gebieden bevrijd werd van Franse overheersing het herinneren waard. Ook na tweehonderd jaren!

Noten

1. J. Demougin, *Les batailles de Napoléon* (Parijs 2004) 163.
2. David Hamilton-Williams, *The fall of Napoleon. The final betrayal* (Londen, Brockhampton Press 1999) 53.
3. B. Stegeman, 'Winterswijk's bevrijding in 1813' in: G.J.W. Koolemans Beijnen (red.) Historisch gedenkboek der Herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813 IV (Haarlem 1913) 236-243, aldaar 238-239.
4. Stegeman, 'Winterswijk's bevrijding in 1813', 242-243.
5. Hendrik Odink, 'Nieuwjaarsbrief – Anno Domini 1813' in: Idem, *Uit kroniek en volksmond van de Gelderse Achterhoek* (Alkmaar 1965) 78-84, aldaar 80-81.
6. Neue Deutsche Biographie. Zweiter Band: Behaim-Bürkel (Berlijn, Duncker & Humblot 1955) 738-739; Uwe Oster, *Preussen. Geschichte eines Königreichs* (München 2010) 248.
7. D. Fockema, *Gedenkboek van Arnhem 1813-1913* (Rotterdam 1913) 17.
8. S.P. Haak, 'De doormarsch der Russische en Pruisische troepen door Doetinchem en de verovering van Doesburg' in: G.J.W. Koolemans Beijnen (red.), *Historisch gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813 IV* (Haarlem 1913) 146-174, aldaar 148.
9. J.W. Staats Evers, *Arnhem in November 1813. naar de berigten van tijdgenooten en uit onuitgegeven bronnen geschetst* (Arnhem 1863) 11-12.
10. Haak, 'De doormarsch der Russische en Pruisische troepen' 146 en 148.
11. Ibidem, 148 en 149.
12. Paul van Lunteren, 'Slag om Arnhem, 1813', *Arnhem de Genoeglijkste* 29, nr. 1 (2009) 25-31, aldaar 26; Staats Evers, *Arnhem in November 1813*, 14; Anneke Landheer-Roelants, 'Willem de Vaynes van Brakell: de held van Doesburg', *Jaarboek Achterhoek en Liemers* 32 (2009) 148-157, aldaar 155.
13. J. Gimberg, 'Zutphen in 1813' in: G.J.W. Koolemans Beijnen (red.), *Historisch gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813 IV* (Haarlem 1913) 175-192, aldaar 177; J. Bax, *Onze vorige bevrijding. Zutphen in 1813* (Zutphen 1945) 8.
14. Ibidem, 178-179; Ibidem.
15. Staats Evers, *Arnhem in November 1813*, 14-15.
16. H. Kerkkamp, *Historie van Velp en Rozendaal* (Arnhem 1965) 275.
17. Fockema, *Gedenkboek van Arnhem 1813-1913*, 19, 21; Staats Evers, *Arnhem in November 1813*, 14-15.
18. Staats Evers, *Arnhem in November 1813*, 15.
19. Fockema, *Gedenkboek van Arnhem 1813-1913*, 21.
20. Ben Janssen, 'Krijgsrumoer in Achterhoek en Liemers in de Bataafs-Franse tijd (1795-1815)' in: Hans Beukelaer e.a., *Wonderbaarlijke tijden / Wunderbare Zeiten* (Aalten 2004) 63-69, aldaar 68; Staats Evers, *Arnhem in November 1813*, 15-16.
21. Gimberg, 'Zutphen in 1813', 179-180.
22. Zwolle was al op 12 november bevrijd door een vijftigtal kozakken. Deventer was vanaf dezelfde dag omsingeld geweest en werd sinds 23 november regelmatig met artillerie beschoten. De capitulatie van de Franse strijdkrachten in Deventer zou nog tot donderdag 21 april 1814 duren.
23. Gimberg, 'Zutphen in 1813', 181-182; Bax, *Onze vorige bevrijding*, 11-12.

De ver
ruiters
voorhe
Nederl
tier va
plattel
Johan
De ver

De Fra
man na
den van
waarsc
toegevo
garnizo
Bürgen
de volg
voedsel
schapp
Op ten
heeft hi
der mee
1200 F
men'.

Kozakl
Sinds e
'signale
liet wet
van die
raden te
te Does
hem. Sa
linkero
beambt
durfde
verstur
mes. Hi
stances